

Kvett á stokkinum

Fólkið hefur kravt breyð og sjónleik síðani rómverska tíð. Fundir, samkomur og leikir af ymsum slag er ömikið av í Sovjetsamveldinum beint nú. Hvat breyði viðvikur, er væl flóktari. Fyri at býta samfelagskøkuna meira rættvíst sundur við áhugamálanum hjá teimum einstöku republikkunum í huga, var ætlanin at skriva Samveldissáttmálan undir 20. august. Kvettið, sum varð framt dagin fyri, var ein roynd hjá teimum politisku myrkursmonnunum at nápa sær ein størri bita av køkuni

Jelena Rastorgujeva er russisku journalistur. Hon hevur arbeitt við bløð í Moskva, í Fjareystri og Ukraina. Í løtuni býr hon í Danmark.

Ja, nú er hetta jú longu øllum kunnugt... 19. august gjørdist Sovjetsamveldið, har upploysing av teimum politisku og samfelagsligu strukturunum annars hevur gingið trekliga í nógv ár og ofta verið kám og óklár, bráðliga ein brennidepil á jørðini. Uppá tveir dagar fæddist og doyði ein nýggj stjórni, tann sonevnda Ríkisnevndin fyri Undantaksstøðu í Sovjetsamveldinum. Undir hesum burði, tá eitt deyðfött barn varð borið í heim, fleyt blóð. Tá tað russiska tingið varð vart móti álöpunum frá herliðum, lótu fimm fólk liv. Hesar dagar hekk hetta veldiga landið við næstan 300 mill. íbúgvum á eggini til avgrundina. Nøkulunda fast undir fótum høvdu bara teir, sum hava hesar 300 mill. aftan fyri seg, nevniliga politikararnir. Ja, og sjálvt her er ein spurningur, hvussu álitandi grundin undir hesum leikpallinum er. Leikararnir skiftu heldur ofta, til at tað kundi vera ein álvarsigur leikur. Tibetur fór eingin broyting av leiktjöldunum fram. Pallurin, har hesin kvikligi leikur fór fram — kringseting, bjarging og heimkoma hjá tí sovjetiska forsetanum, samanbrestirnir við tað russiska tingið, tók av kvettmonnunum, møguliga sjálmorðið hjá einum av teimum — gjørdist ikki leikvøllur fyri einum blóðigum hópleiki: borgarakriggi. Men bert nøkur fá fet vóru eftir, til hetta hendi.

Sum støðan er beint nú, er nógv ógreitt í søguni hjá hesum miseyðnaða kvetti. Hver var leiklutur in hjá teimum týðandi politikarunum, hver skrivaði

leikritið? Kanska verður tað greitt um eina tíð... Kanska ikki. Í dag er tað heldur ein annar spurningur, sum er høvuðsspurningurin: hví kundi hetta kvettið fara fram, hví var diktaturið um at gerast veruleiki í Sovjetsamveldinum?

Í 1985 fór Sovjetsamveldið inn í eitt søguligt broytingarskeið. Glasnost, sum kom saman við perestrojku, kveikti ein vøkstur í tjóðskaparmeditinum, tráin hjá samveldisrepublikkunum og sjálvstýrandi republikkunum til búskaparliga og politiska sjálvstøðu gjørdist størri (sum t.d. Armenia, Georgia og Azerbaidjan). Tær baltisku republikkir-

nar stremba eftir fullum sjálvstýri og loysing frá Sovjetsamveldinum. 20. august skuldi tann nýggi samveldissáttmálin verið undirskrivaður. Høvuðstátturin í honum er búskaparligur, ein størri partur av inntøkunum hjá teimum einstöku republikkunum skuldi verða verandi í landinum. Hetta hevði vissað sjálvstøðu og veruliga menning hjá republikkunum. Men dagin fyri kom so kvettið.

Í Sovjetsamveldinum er í løtuni mattrot. Í býtinum av vørum, matvørum og øðrum vørum eins væl og bústaði, siggjast brekini í samfelagsskipanini í landinum so sjónsk. Meira ella minni væl fyri eru fólk

í leiðandi størvum, tey, sum fáast við handil, tey, sum arbeiða í kooperativum, teir, sum virka í «tí svarta búskapinum». Tann vanligi borgarin, sum arbeiðir á tí andliga ella handliga økinum, og bóndin fólir seg við sviðið soð. Støðan hjá pensjonistum, brekaðum og einsamøllum mammum er út av lagi syndarlig: hungurin stendur fyri durum. Serliga fætur er støðan blivin teir seinastu mánaðirnar. Inflatióin í tí sovjetisku peningaskipanini er versnað, og eftir peningaábeturnar hjá tí

fyrirverandi sovjetiska figgarmálaráðharranum V. Pavlov — ein av kvettmonnunum — kom hon í hæddina. Ein varin meting setir inflatióina til 400%.

Sum altíð í ruðuleikatiðum veksur talið av brotsgerðum. Hagtøl fyri brotsgerðir verða roknað út fyri hvørjar 10.000 býbúgvur. Hetta talið er so stórt, at lögreglan langt síðan er givin við at kanna mál um stuldur og líknandi brot (sum eru tær vanligastu brotsgerðirnar), hon kemur so dánt út yvir at skráseta hesar brotsgerðirnar.

Við fátækdomi og hungurshóttan og iðligum samanbrestum millum tjóðir ymsastaðni í landinum og øgiligur vøkstur í brotsgerðum er sjálvsagt, at fólk vilja bert eitt: frið og mat. Og sovjetiskir borgarar halda, sum rætt er, at bert um skil kemur á, fáa teir hetta. Í traditióinellari russiskari hugsan kann bara ein jarnherð hond fáa skil á. Politikarar vilja hava vald.

Ti kom hetta kvettið hjá hesum átta politikarum, sum skipaðu Ríkisnevndina fyri Undantaksstøðu í Sovjetsamveldinum, ikki úr tómun heimi. Við fægum orðum um at seta skil á sum hjáputur toygdi jarnhondin seg eftir valdinum. Sjónvarpsmyndir úr Moskva og Leningrad hava víst okkum tómar hyllar í handlunum, hús, sum ikki hava verið umvæld í langsamilgar tíðir,

og hetta ber eisini boð um, at støðan er ring. Moskva og Leningrad eru risabýir við einum fólkatáli, sum tilsamans er 14 milliónir. Men teir eru ikki alt Russland. Sovjetsamveldið er eitt veldugt fólkhav, sum røkkur frá Karpatunum til Kurilisku oyggjarnar, frá Hvítahavinum til Svartahavið, eitt óendaligt provinsielt hav uttan fyri stórbýirnar. Lívið gongur við eini aðrari ferð har, tað politiska virksemd har er nógv minni enn í høvuðsstøðunum. Sóknarin eftir einum breyðbita og stríðið fyri hann tekur nærum alla tíð og kreftir.

Ein avdeyður flokstrukturur hevur nógv at siga har enn, lógloysið hjá KGB og politinum, sum hava veruligt vald yvir fólk, er sterk enn. Fyri meginpartin av fólkinum úti um landið, eru tær demokratisku broytingarnar enn nakað, sum skal koma. Og tey biða eftir teimum. Hvussu langa tíð, tí lógliga settu stjórnir vilja við Mikhail Gorbatsjov, forseta, á odda, krevst fyri at fremja hetta, fer framtíðin at visa.

Tann sovjetiski forsetin er uttan fyri vanda og er aftur farin at útinna skyldur sínar. Dagurin í dag er hansara dagur. Stuðulsfundirnir við túsundtals moskvabúgvum, heilsanir og fagnanir vísa hetta greitt.

Kvettið var vent móti grundlógini og móti fólkinum. Tá alt skal sigast, er forsetin í landinum ikki valdur av fólkinum, hóast samhugurin hjá fólki við hann beint nú er stórur og tað kann tykjast, sum hann er mestsum ein avgudur hjá fjöldini í dag. Skuldi ein fólkaatkvøða um, hvussu forsetin fyri Sovjetsamveldið skal veljast, verið í morgin, hevði honum ikki tørvast at borið seg undan, sum hann hevur gjørt einaferð. Eins og forsetin fyri Russland, Boris Jeltsin, hevði hann verið valdur við stórum meiriluta við beinleiðis val. Aftur eitt dømi um at manerering millum greinarnar í grundlógini kann geva óvantað órslit, tá tú minst væntar tað.

Men í morgin verður vanligur gerandisdagur. Lítið at eta, tómar hyllar í handlunum, og alt tað vanliga sjabbið og stríðið. Og rætt er, skil má koma á. Men ikki jarnhart, sum teimum dámar so væl at taka til í Russlandi, men vanligt skil. Sum er tað sama sum vanligt, menniskjansligt liv.

